

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Кайс Зосі Вадимівни
«Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Неоднозначні та стрімкі глобалізаційні тенденції сьогодення спричиняють суттєві зміни в соціокультурному просторі сучасності, зокрема, в багатогранності та динаміці комунікативної активності міста, зумовлюючи появу нових форм вияву позицій протистояння принципам існування сучасного суспільства. Одним з таких «протестних» феноменів є графіті, що перетворює місто в сферу знакових та закодованих комунікацій. Міське середовище виявляється не лише системним відтворенням себе в політико-економічному просторі, а й всепроникною закодованою знаково-символічною комунікацією, що спонукає підвищений науковий інтерес до вивчення питань соціальної семантики міста. Віднесення символіки графіті до феноменів комунікації дозволяє віднайти у пошуках семантичних засобів міського життя універсальну знакову систему, структуру, що поєднує персональну історію людини та спільноти у єдиний соціокультурний простір.

Графіті як специфічний феномен міської культури постає своєрідною візуально-комунікативною ознакою сучасності, виявляючи неофіційний статус та публічно-демонстраційний характер, провокуючи дискусійність щодо визначення його естетичних, етичних, гуманістичних, комунікативних аспектів тощо. В зв'язку з цим значно актуалізується потреба комплексного міждисциплінарного дослідження графіті в контексті їх комунікативних детермінант та потужної символічності, осмислення їх статусу та значущості в системі взаємин соціокультурного простору міста.

У рецензованому дисертаційному дослідженні З.В. Кайс «Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті» здійснюється соціально-філософська рефлексія феномену графіті, розкривається його онтологічний

статус та окреслюється символічна роль в комунікативній системі соціальної семантики урбаністичного світу, що є беззаперечно актуальним в контексті динамічних змін сучасного урбанізованого та глобалізованого соціуму. Особлива увага звертається на виявлення знакової природи графіті в умовах ієрархічно організованого міста, що постає полем розгортання, трансляції та тлумачення соціальних смислів, що й зумовило цілком доречне використання узгодженої методології феноменології, герменевтики, семіотики тощо. Вдало зреалізований міждисциплінарний підхід, а також застосування значної джерельної бази та аналізу емпіричного матеріалу дозволило автору аргументовано розширити концептуалізацію графіті як нового соціокультурного чинника багатовимірної комунікативної системи соціальної семантики урбаністичного світу, акцентуючи увагу на знаково-символічній природі графіті та їх спроможності транслювати певні соціальні смисли.

Мета та завдання, чітко визначені в дисертаційному дослідженні, в цілому знайшли логічне та завершене вирішення, а представлені у висновках результати роботи є оригінальними та обґрунтованими, демонструючи авторську концепцію графіті як синтезу персонально-рефлексивного, комунікативного та соціально-онтологічного складників, що, зважаючи на візуальний та комунікативний повороти сучасної культури, є значним внеском у розробку актуальних для сучасного міста проблем злагодженого співіснування, порозуміння, інтеграції, толерантності, мультикультурності тощо.

Слід відзначити, що здійснений З.В. Кайс соціально-філософський аналіз феномену графіті є першою у вітчизняній філософії спробою соціокультурної експлікації феномену графіті в контексті виявлення їх комунікативного, інтегративного та легітимативного потенціалу, що є вагомою підставою визначення наукової новизни запропонованого дослідження.

Серед основних результатів роботи необхідно відзначити обґрунтоване положення про знаково-символічну природу графіті, зумовлену властивим їм опредмеченим планом вираження, що потребує співставлення наочно-чуттєвого образу з планом змісту, тобто його означування, винайдення смислу, що й

зумовлює інтерпретативну природу графіті в контексті знання соціальної дійсності, історичних умов, соціально-політичних подій та сюжетів, значущих особистостей, ідеологій, міських спільнот та субкультур. Автор наголошує, що в комунікативній системі урбаністичного світу графіті постають не лише знаком, але й семіотичним засобом їх трансляції, інструментом та комунікативним каналом, своєрідність та дієвість якого зумовлена властивими графіті спонтанністю, антисистемністю та нелегітимованою реалізацією. Цікавою дослідницькою стратегією є припущення автора про три сценарії комунікативної практики графіті – наслідування, діалог та управління, які реалізуються в кожному з типів міських графіті – соціально-побутових, художніх та соціально-протестних.

На основі ґрунтовного комплексного аналізу теоретичного доробку дослідників графіті у різноманітних сферах знання (соціології, філософії, культурології, лінгвістики, психології, мистецтвознавства тощо) автор вдало розкриває засади сучасних концептуальних підходів та основних наукових ідей дослідження графіті як предмету міждисциплінарного дослідження, а також описує символіку графіті як складника системи семантики урбаністичного світу. Наголошуючи на знаково-символічній природі графіті, дисертант обґрунтовано доводить, що застосування саме соціально-філософської рефлексії символіки графіті долає відособленість та роз'єднаність наук, а міждисциплінарність дозволяє розширити межі розуміння досліджуваного феномена та визначення його соціального смислу.

Зважаючи на складний та неоднозначний характер предмету дослідження, заслуговує на схвалення залучення до аналізу графіті як соціокомунікативного явища широкої джерельної бази праць вітчизняних філософів, зокрема, у сфері соціальної семантики, комунікативної та політичної філософії, проблем становлення постіндустріального суспільства, масової свідомості, ідентичності, філософії мистецтва та творчості. Загалом список використаних джерел в роботі складається з 256 найменувань, 51 з яких іноземною мовою.

Заслуговує на увагу також авторська узагальнена класифікація графіті та конкретизація соціальних функцій міських графіті. Дисертант наголошує на

тому, що графіті постають матеріалізованим виразом смислу, тому дослідницький інтерес зосереджується саме навколо символічної ролі графіті та виявах їх комунікативної природи як специфічного феномена культури урбаністичного світу.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження символіки графіті в соціальній семантиці урбаністичного світу» З.В. Кайс здійснила методологічну рефлексію філософії міста як локусу розгортання соціальної семантики урбаністичного світу, наголошуючи на актуальності та багатоаспектності урбаністичного дискурсу. З урахуванням матеріалістичного та ідеалістичного векторів проблем урбанізму, автор досліджує специфіку урбаністичного світу як штучного середовища, репрезентованого простору та способу життя шляхом детального аналізу концепцій соціології міста, економічної теорії, соціальної екології, психології простору, філософської антропології, аксіології, феноменології сприйняття, семіотики міста тощо (с. 17-34), внаслідок чого логічно припускає, що сутність урбаністичного світу виявляється через його соціальну семантику (с. 35).

Досить цікавим видається також різноаспектний аналіз графіті як загального та багатогранного явища, що, незважаючи на значне розмаїття форм та невизначений статус, має єдине феноменологічне ядро. Тому досить логічним є звернення автора до порівняльного аналізу існуючих класифікацій графіті з позицій універсальності, типологізації та тематизації (с. 47-50). Слід відзначити доцільність застосування до виявлення специфіки графіті перспектив гендерного підходу, що вивчає графіті як окремий жанр (с. 41, с. 110), антропології, фольклористики, психології, педагогіки тощо, що дало можливість виокремити гендерні особливості графіті, розмаїття їх смислового навантаження, мотиви самовираження, девіації, деструктивності та вандалізму (с. 42 - 47). Поглибленню розуміння феномену графіті як соціокомунікативного явища сприяє здійснена в роботі на основі порівняння теоретичних концепцій графіті конкретизація їх функціонального навантаження в умовах урбанізованого середовища, результатом чого стало виокремлення таких функцій графіті, як репрезентативна, екзистенціальна, експресивна,

документальна, комунікативна, функція демаркації території, позиціонування групи, магічна та естетична (поетична) (с. 53).

Другий розділ «Соціально-філософські виміри семантики урбаністичного світу» присвячений питанням обґрунтування методологічної доцільності застосування феноменологічного та семіотичного методу до аналізу символіки графіті, розкриваючи зміст та уточнюючи потребу залучення термінологічного блоку понять семантики, соціальної семантики, смислу, знаку, коду, символіки (с. 55-62, 65-67, 74-75). Соціальну семантику урбаністичного світу автор вбачає у соціальному компоненті опредметнення, трансляції та розпредметнення смислів знакових повідомлень в комунікативній системі міста (с. 66). Привертає увагу соціально-філософська концептуалізація графіті як концентрації у знаковій формі символічного змісту, що й зумовлює визначення графіті матеріалізованим виразом смислу (с. 58) та засобом трансляції знаку (с. 62). Досить вдалим видається застосований у роботі інтерпретативний підхід до можливості визначення смислових контекстів графіті, що в цілому сприяє розширенню людського дискурсу.

Зважаючи на визначення об'єкту дослідження, цілком доречним виявляється детальний аналіз поняття урбаністичного світу, що, на відміну від концепту міського світу, охоплює універсальні характеристики сучасних міст, та є дотичним до понять «картина світу», «життєсвіт», «спільносвіт». Трактуючи урбаністичний світ як комунікативну систему, автор розглядає графіті як повідомлення, тобто семіотичний, комунікативний засіб, в якому комунікант опредмечує смисл, означає його в малюнку або написі (знаковій формі), а реципієнт отримує знакову форму повідомлення, яка є транслятором, носієм, джерелом смислу (с. 67). Досить цікавим видається означення комунікативної специфіки графіті як знакового способу трансляції смислу та водночас комунікаційного каналу (с. 70). Досліджуючи причини квазі- та псевдокомунікації, автором доводиться потреба у символічному оформленні комунікації у вигляді графічних знакових повідомлень, що постає альтернативним шляхом комунікації в сучасних умовах надлишку

комунікаційних каналів, функціонуючи на перетині візуальної та вербальної комунікації.

Задля здійснення рефлексії символічно-образного контексту міста, автор досить вправно застосовує феноменологічні концепти повсякденності та образу міста, що дає змогу розглянути графіті як форму опосередкованого освоєння міської соціальної реальності у її текстових означеннях та діалогічності, як динамічне інтерпретативне творення нових смислів (с. 78-82), спробу кодування повсякденності та подолання рутинності, вияву ідентичності, зокрема, територіальної чи субкультурної (с. 92-93, 96), демаркації свого місця (с. 95). Досліджуючи схеми сприйняття міста в процесі повсякденного досвіду, автор припускає, що практики графіті у місті можуть бути наслідком викривленої схеми образу міста, що першочергово може бути пов'язано зі слабкою самоідентифікацією містянина як такого (с. 91).

У третьому розділі «Символіка графіті в системі соціальних взаємозв'язків» дисертантка на основі значного емпіричного матеріалу досліджує процеси смислотворення та смислоруху в соціально-побутових, художніх та соціально-протестних графіті, які, реалізуючи комунікативні сценарії наслідування, діалогу та управління, виконують, відповідно, магичну функцію спілкування через простір (с. 102), самоідентифікації (с. 110), «поетизації» прози життя тощо (с. 119); вільного самовираження та естетичного перетворення простору (с. 122-127); соціально-політичного протесту (с. 145). Значний інтерес викликає аналіз матеріалів графіті, присвячених сакральній тематиці (с. 104-106), історичним та політичним подіям (с. 107, 155), а також специфіки осмислення графіті в художніх текстах, як складової народної сміхової культури, мистецьких графіті-практик та концептуальних графіті.

Привертає до себе увагу запропонований дисертанткою спосіб вирішення контроверзи графіті та мистецтва як діалогічної комунікації, свого роду графіті-дискурсу (с. 137), що долає властиві графіті негативістські стереотипи нелегітимності, деструктивності, агресивності та девіації шляхом аксіологічного зсуву щодо визнання в графіті потужного креативного та

гуманістичного потенціалу (с. 129-136). В той же час автор визнає вагомою ознакою спонтанної природи графіті саме нелегітимовану реалізацію, що відкриває комунікаційний канал для висловлення неофіційних тем, даючи підстави зосередитись на соціально-протестному потенціалі графіті, який реалізується переважно в соціально-політичних формах, символічність яких розкривається через інтелектуальний зміст (с. 149). Автор наголошує, що, з одного боку, графіті може бути певною альтернативою фізичному протесту, але з іншого моральний та ідеологічний вплив графіті-написів на свідомість може значно перевищувати акт протесту, втілений в реальність (с. 159).

Вагомим результатом роботи є висновок про графіті як новий соціокультурний феномен, який, маючи знаково-символічну природу та транслюючи соціальні смисли, постає складником багатовимірної комунікативної системи соціальної семантики урбаністичного світу.

Таким чином, все вищезазначене дає підстави визнати дисертаційне дослідження З.В. Кайс актуальним та важливим для вітчизняної соціально-філософської думки.

Висновки роботи цілком переконливі, аргументовані та логічні. Основні результати здійсненого дослідження викладені автором у 25 наукових публікаціях, серед яких 6 наукових статей у фахових виданнях України та 1 у міжнародному виданні, що індексується в наукометричній базі РІНЦ, а також 18 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Загалом кількість публікацій та рівень апробації висновків дисертаційного дослідження цілком відповідають чинним вимогам. Автореферат є ідентичним змісту основних положень дисертації та достатньо повно висвітлює основні наукові результати дослідження.

Водночас, при всіх перевагах роботи та її схвальній оцінці, дисертаційне дослідження З.В. Кайс містить окремі положення, що викликають деякі зауваження, побажання та потребують уточнення.

1. Справедливо наголошуючи на необхідності при широкому соціально-філософському підході визначення загальних засад графіті як соціокомунікативного явища, автор все ж не конкретизує спільні для всіх видів

та форм графіті ознаки, що видається доречним в процесі комплексного та міждисциплінарного аналізу графіті.

2. Зважаючи на просторовий контекст ціннісно-сміслових засад урбаністичного світу та визначення графіті як соціокультурного феномену, було б доцільно звернутись до розгляду не лише соціального простору (с. 22-24), а й до аналізу соціокультурного простору, що акцентує увагу на важливих для міста питаннях смислового наповнення процесів координації, співіснування та взаємодії.

3. У роботі досить часто графіті трактується в якості комунікаційного чи то комунікативного каналу урбаністичного світу (с. 69, 71, 102 та ін.), що зумовлює потребу термінологічного уточнення: чи автор свідомо розрізняє «комунікативний» та «комунікаційний», чи випадково вживає як варіанти одного й того ж терміну.

4. В рецензованій роботі присутні незначні технічні помилки (с. 28, 47, 68, 74, 75, 90, 91, 119, 140, 155), на сторінках 71-72 спостерігається повторення аналогічного тексту.

Безумовно, дані зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку теоретичного рівня та практичної значущості роботи, яка є цілісною та завершеною працею. Отримані результати можуть слугувати методологічною та інформаційно-теоретичною базою для дослідження феномену графіті у різноманітних сферах та контекстах, а окремі положення роботи можуть бути використані в процесі викладання та розробки базових і спеціальних курсів з соціальної та політичної філософії, філософії культури та мистецтва тощо, в підготовці навчальних програм з дисциплін філософського і мистецько-культурологічного спрямування.

В цілому дисертація З.В. Кайс «Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті» відповідає паспорту спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історія, та є завершеною науковою роботою, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що вирішують важливу для сьогодення задачу аналізу підстав осмисленої комунікації в умовах динамічного глобалізованого соціуму.

Враховуючи актуальність теми, наукову новизну отриманих результатів та їх практичну значущість, а також відповідність дисертаційної роботи З.В. Кайс «Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті» вимогам, що містяться у «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., вважаємо, що Кайс Зося Вадимівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент

доцент кафедри філософії Черкаського державного
технологічного університету,

кандидат філософських наук, доцент

О.М. Кожем'якіна
О.М. Кожем'якіна

О.М. Кожем'якіна
О.М. Кожем'якіна

Перший проректор Черкаського державного
технологічного університету

О.О. Григор
О.О. Григор

